

Измерения на световната икономическа криза и нейните рефлексии върху управленското мислене

Мария Андреева

Some dimensions of the world economic crisis and their reflection on the managerial thinking:

This paper reviews in logical continuity the coming into being and escalation of the crisis and her most important characteristics and after-effects. The changes in the managerial thinking on the global and organizational level, most important of which are the orientation to controlled cooperating scenario for overcoming the crisis and application of situational approach in the firm management, are examined and analysed.

Key words: world economic crisis, managerial thinking, situational approach, scenarios for overcoming the crisis.

ВЪВЕДЕНИЕ

Икономическите кризи са явление, типично за съвременните пазарни икономики. За последните два века икономиките на Европа и Северна Америка са преживели около 20 периода на криза. Измеренията на тези кризи винаги са били сфера на оживени дискусии сред специалистите, особено – при започването и задълбочаването на следващата, макар че всяка от тях, носейки някои от универсалните характеристики на икономическите кризи въобще, има уникални особености и пътища за разрешаването ѝ. На някои от основните измерения на настоящата световна икономическа криза и на нейните рефлексии върху управленското мислене е посветено следващото изложение.

ИЗМЕРЕНИЯ НА НАСТОЯЩАТА СВЕТОВНА ИКОНОМИЧЕСКА КРИЗА

Анализът на най-големите кризи през последните 150 години показва, че икономическите кризи могат да бъдат свързани с рецесия или пък да са само финансови [1, стр. 2]. Каква е етапността на развитие и кои са проявите досега характеристики на настоящата световна икономическа криза?

Може да се каже, че настоящата икономическа криза възниква и се очаква да ескалира в следната логическа последователност:

1. Кризата започва в САЩ през 2008 г., като сериозна „пробойна“ в балансите на водещи финансови институции. Този начален стадий се характеризира с дестабилизация на фондовите пазари, загуби и фалити на банки, нарастване на инфлацията, поскъпване на капитала;

2. Проблемите на кредитните институции и фондовата борса се прехвърлят в реалния сектор на икономиката на САЩ – спад на промишленото производство и криза в търговията;

3. След спада на търсенето на американския пазар – прехвърляне на кризата в „новите“ индустриални страни, където започва съкращаване на производството;

4. Съкращаването на обема на продажбите и световното промишлено производство довежда до нови сривове на фондовите борси по света и преход на инфлацията в стагфлация, падат цените на нефта, нараства броя на безработните, мащабен спад на потреблението;

5. Кризата засяга всички страни, включени в световната икономика и ще предизвика продължителна депресия, като разрушителните последици от глобалната стопанска дестабилизация ще бъдат много големи.

В хронологичен аспект, предполагаемите срокове за развитие на настоящата икономическа криза са:

- 2008 г – рецесия в САЩ и начало на промишления спад в другите страни;
- 2009 – 2010 г. – пик на кризата;

- 2010 – 2012 г. – депресия и преустройство на световната икономика за ново развитие.

Може да се каже, че настоящата световна икономическа криза има следните основни характерни черти и последствия:

1. Икономическата криза има системен характер, тя е обусловена от противоречията на неолибералния модел на капиталистическо развитие;

2. Спадът в потреблението в „старите индустриални страни“ довежда до намаляване ефективността на икономическия модел, основан на експлоатацията на евтината работна сила в страните от „третия свят“ – по-нататъшно намаляване на цените на стоките за сметка на свръхексплоатацията е невъзможно, нейните ресурси са почти изчерпани;

3. Инфлацията, като една от най-характерните черти на световната икономическа криза се поражда основно от изменението на баланса между стоковата и парична маса в икономиката /обезценяване на значителна част от ценните книжа, спадане на цените на недвижимите имоти, намаляване покупателната способност на населението, и т.н./;

4. Кризата няма да завърши, докато не бъдат преодолени противоречията, които я пораждат, а развитието на световната икономика не получи нов технологичен импулс – преди всичко иновации в индустрията, което да доведе до поевтиняване на стоките;

5. Кризата ще доведе до укрупняване на глобалните монополи и ще засили тяхната роля в световната икономика;

6. Световната икономическа криза ще възроди политиката на протекционизъм, която ще стане мощен инструмент за глобална корпоративна конкуренция;

7. Ще се задълбочи международното разделение на труда;

8. В „старите“ индустриални страни е логично да се очаква реиндустриализация;

9. Кризата ще доведе до разрушаване на изолираните пазари на труда и ще способства за образуването на единен световен пазар на работната сила;

10. Световната икономическа криза ще предизвика сътресения с дълбоки и продължителни последици на големите пазари на труда, в т.ч. – на пазара на труда в Европейския съюз, както като цяло, така и в отделните страни, които го съставляват.

РЕФЛЕКСИИ НА СВЕТОВНАТА ИКОНОМИЧЕСКА КРИЗА ВЪРХУ УПРАВЛЕНСКОТО МИСЛЕНЕ

Ориентация към направляван глобален сценарий за преодоляване на кризата

Световната икономическа криза безспорно се отразява и на управленското мислене и на глобално, и на фирмено равнище. Промените в управленското мислене на глобално равнище са особено важни по отношение на онези управленски субекти, от които зависи създаването и придържането към обща международна политика за излизане от кризата. Тези управленски субекти основно са правителствата на отделните държави, водещите международни институции и големите монополи. По принцип, тези субекти са изправени пред дилемата: кой от двата най-вероятни сценария за излизане от кризата да подкрепят и да създават предпоставки за реализацията му:

а/ т. нар. „мек“ сценарий;

б/ т. нар. спонтанен сценарий.

„Мекият“ сценарий предполага съзнателно преустройство на световната икономика, а спонтанният се основава на стихийното, но все пак - предвидимо развитие на кризисните процеси [6, стр. 18].

Макар първият сценарий да е теоретически малко възможен, все повече световни политически лидери и правителства на големите държави застават на позицията, че необходимите промени в развитието, с оглед преодоляване на кризата и смекчаване на нейните последици, могат да се извършат чрез съзнателното вмешателство на различните международни и национални институции. Трябва да се има предвид обаче, че такова ефективно вмешателство, в идеалния случай, би изисквало да се смени политиката на поевтиняване на работната сила с политика на повишаване на работната заплата и на образователното равнище на работниците, замяна на политиката на социални издръжки с разширяване на социалните гаранции, включващи достъпно образование и медицина. Спонтанната инфлация при такъв сценарий би могла лесно да се преодолее вследствие възстановяване на потреблението. Реализацията на такъв сценарий би позволила да се избегне колосалното унищожаване от кризата на натрупаното богатство, но би изисквал и неговото преразпределение, а също – осъществяването на международно ниво на съгласувани действия за преодоляване на кризата, включващи решително вмешателство на международните институции в работата на частните компании. Този сценарий почти неизбежно би изисквал и смяна на управляващия политически елит, както и радикални изменения в господстващата идеология, което в никое общество не може да стане без съпротивление. В световен мащаб, съобразно идеалния вариант на този сценарий, би трябвало да бъдат снети бариерите пред свободното придвижване на работната ръка, да се ликвидират локалните евтини трудови пазари и да се компенсира дефицита на специалисти в дадени региони на света за сметка на излишъка в други. Всички тези мерки, характерни за един теоретически, „мек“ сценарий за излизане от кризата биха способствали за планово технологично превъоръжаване на промишлеността и преход към интензивно развитие на световната икономика.

Както се вижда, този сценарий като цяло противоречи на интересите на корпорациите и би означавал отказ от досегашната неолиберална политика; той няма аналог и при излизането от предишните световни икономически кризи, поради което не може да се разглежда, поне засега, като сериозна алтернатива. Това разбира се, не означава, че някои от неговите елементи не могат да бъдат реализирани. Напротив, изхождайки от опита, натрупан при предишни кризи, правителствата на най-развитите индустриални страни, начело със САЩ, предприемат широкомащабни мерки за стабилизация на финансовия сектор и за оздравяване на икономиката, за смекчаване на тежките социални последици от кризата и за бърз изход от нея. Подобни мерки се предприемат и в Европейския съюз, като някои от най-значимите са насочени към пазара на труда.

Може да се каже обаче, че независимо от промените в управленското мислене в полза на „мекия“ сценарий, правителствата на страните като цяло не разполагат с надеждни стратегии за преодоляване на кризата. Може би все още поради недооценяване на кризисната ситуация и недостатъчната заинтересованост да се извършат необходимите икономически преобразования, вероятността за разработване и реализация на такива успешни стратегии е малка. Няма основания да се очаква бързо преминаване на кризата, напротив - нейното задълбочаване най-вероятно ще доведе до изостряне на политическите и социални конфликти в редица страни по света.

Ситуационен подход във фирмения мениджмънт по време на криза

Световната икономическа криза, като най-значим фактор на глобалната среда, предизвикващ по вълнообразен начин изменения в интернационалната, макро-, мезо- и микросредата на организацията, безспорно се отразява и на управленското мислене на фирмено равнище. Най-забележителното отражение на глобалната

икономическа криза върху типа управленско мислене на това равнище е прехода от системно към ситуационно мислене.

От гледна точка на ситуационното мислене, управлението по време на криза на първо място е изкуство на мениджърите да разберат ситуацията, да разкрият нейните характеристики и да изберат съответно управление, а след това да следват научните принципи, препоръчвани от класическата наука за управление, имащи универсален и обобщаващ характер.[4, стр. 451] Организацията и методите на управление при ситуационния мениджмънт се изграждат в съответствие със ситуацията, в която се намира фирмата /организацията/ в определения момент. Изменя се ситуацията – изменят се и методите на управление и поведението на управляващите, вземащи решенията. Така, за разлика от всички предишни форми на управление, ситуационното управление включва постоянното обновяване /промяна/ в поведението на управляващите, съобразно тяхната ориентация за конкретната ситуация [5, стр. 14-16]. Ситуационният мениджмънт има свои вътрешни принципи и подходи, различни от общите правила и подходи на класическата наука за управление [2, стр.151- 158]. За ситуационното мислене са характерни преди всичко: креативност; афинитет към промени; евристичност; оригиналност; динамичност. [3, стр. 175]

«Завръщането» на много специалисти към идеята за ситуационното управление по време на икономическата криза само по себе си е показателно за кризата в управленската наука и в управленското мислене в такъв период – откъснатостта на управленската наука от практиката и неспособността да се предложат качествено нови подходи, които да решават актуалните управленски проблеми, възникващи по време на криза.

В условията на глобалната икономическа криза, би могло да се препоръча на мениджърите да се придържат в своите действия към следните основни принципи на ситуационното управление, които могат да гарантират по-голяма устойчивост, гъвкавост и ефективност на организацията:

1. *Принцип на адаптивност.*
2. *Принцип на многокритериалност.*
3. *Управление според обстоятелствата.*
4. *Алтернативност на средствата за постигане целите на управлението.*
5. *Ориентация към най-близкия положителен резултат.*
6. *Оптимално съчетаване на системния със ситуационния подход.*

Макар общият процес на управление да е еднакъв, специфичните методи, които трябва да използва ръководителят за ефективно управление по време на икономическа криза, могат значително да варират. Главната цел на ситуационното управление е не да създаде и да предлага набор от такива специфични методи, а да формира съответен тип управленско мислене /"ситуационно мислене"/, което кара ръководителите сами да търсят такива методи и да ги адаптират към конкретната ситуация в условията на кризата. Прилагайки ситуационно управление, ръководителят сам трябва да решава кой модел, кой метод, коя концепция допринесат в най-голяма степен да се достигнат целите на организацията в конкретната ситуация по време на икономическата криза.[4, стр.43]

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Развитието на настоящата световна икономическа криза до този момент показва, че тя е тежко изпитание за икономиките на всички страни. Макар настоящата икономическа криза да притежава общите характеристики на всяка криза, тя има уникални измерения, които представляват сериозно предизвикателство пред управленското мислене на всички равнища на управление. Ориентацията на върхово управленско ниво към различни форми на «мекия сценарий», засилваща държавната намеса и съвместни действия на засегнатите

страни в рамките на обща антикризисна политика, както и прехода към ситуационно мислене на равнище фирмено управление, е израз на творчески и комплексен подход при намирането на оптимални решения за нейното преодоляване. Възприемането на философията на ситуационното мислене ще позволи на управляващите да разработят по-адаптивни и ефективни стратегии за оцеляване на организациите, да намират по-лесно нестандартни решения на проблемите по време на криза и дори понякога да извличат неочаквани ползи от кризисните ситуации.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Петров, П. - Поучителната история на световните икономически кризи, в-к Неделник, 4 октомври 2008 г.
- [2] Moskler, R. J. - Situational Theory of Management, Harvard Business Review, 1998, t.3.
- [3] Андреева, М. – Еволюция на управленската наука и на управленското мислене, С., Издателска къща „Хр.Ботев“, 1997.
- [4] Ангелов, А. - Основи на мениджмънта, С., 1995.
- [5] Кунц, Г, С.О.Доннел – Управление – системный и ситуационный анализ управленческих функций, М. Прогресс, 1989.
- [6] Колташов, и др. – Кризис глобальной экономики и Россия, М., ИГСО, 2008.

За контакти:

Доц. д-р Мария Андреева, Катедра “Мениджмънт”, Стопанска академия “Д. А. Ценов” - Свищов, тел.: 0631 66-292, e-mail: mariaa@uni-svishtov.bg

Докладът е рецензиран.